eğitim bilim toplum
üç aylık hakemli dergi

Hakemli Makale

BİR POLİTİK MÜCADELE SÜRECİ OLARAK TÜRKİYE'DE HARF DEVRİMİ

The Turkish Letter Revolution as a Process of Political Struggle

Birol Çaymaz*

Öz

Türkiye'de ulus-devletin kuruluşu ve milli kimlik inşası sürecinde gerçekleştirilen reformlar arasında ulusal yazı dilini köktenci bir düzenlemeyle değiştirme hamlesi olarak Harf Devrimi kültürel ve politik boyutları olan eğitim ve basın yayın faaliyetlerini doğrudan ilgilendiren köklü bir değişikliktir. Alfabe değişikliğinin gerçekleştirilebilmesi için tek parti iktidarının kökleşmesi gerekmiş, eğitim ve basın camiası değişime ikna edilerek, 1928'de hızlıca uygulamaya konulmuş ve diğer reformlara nazaran daha değişik bir yöntemle, Gazi Mustafa Kemal'in önderliği ve ısrarlı tutumuyla düzenlenen yeni harfleri tanıtma kampanyasıyla bir ulusal seferberlik havasında yapılmıştır. Makalede, Harf Devrimi sürecinde Mustafa Kemal'in merkezi rolüne ve düzenlediği yurt gezilerine değinilerek, yeni yazı konusunda medya, bürokrasi ve iktidar alanları arasında gözlenen güç ve tahakküm ilişkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye'de Harf Devrimi, Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçilik ve dil.

Abstract

The alphabet reform in Turkey, which took place during the foundation of the nation-state and the construction of national identity, is a radical transformation project in order to change the national written language. This fundamental reform project, labelled as a revolution by Kemalism, had deep cultural and political consequences and which had direct effects on press activities. For such a radical change to take place, a well-established one-party system had been necessary. The alphabet reform was rapidly put into practice in 1928, and compared to the other reforms, was enforced in a different fashion under the insistent supervision of Mustafa Kemal in a mood of national mobilization campaign. In this article, my aim is to analyze the power

* **Doç. Dr. Birol Çaymaz, Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, bcaymaz@gsu.edu.tr, ORCID Numarası: 0000-0003-0766-2966**
Associate Professor, Galatasaray University, Department of Political Science, Istanbul, Turkey, bcaymaz@gsu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0003-0766-2966
Geliş Tarihi / Received: *19.01.2020* - **Kabul Tarihi** / Accepted: *29.02.2020*

relations during the alphabet reform, observed between the fields of media, bureaucracy and executive on the new language, with a special focus on Mustafa Kemal's central role and his provincial visits.

Keywords: The letter revolution in Turkey, Mustafa Kemal Atatürk, nationalism and language.

Giriş

Türkiye'de ulus-devletin kuruluş sürecinin en belirgin özelliği başta ulusal kahraman Gazi Mustafa Kemal olmak üzere dönemin yönetici elitleri tarafından tasarlandığı kabul edilen bir dizi siyasi ve hukuki dönüşümün aşamalı olarak yürürlüğe konulmasıdır[1]. Bu süreçte 1928'de gündeme gelen harf değişikliği söz konusu reformlarla tamamlayıcılık ilişkisi olan radikal bir sosyo-kültürel devrimdir. Harf Devrimi konusu daha sonraki yıllarda yapılan tarih ve dil çalışmalarında bir inceleme konusu olarak ele alınmıştır. Tek parti iktidarı döneminde oluşan, devrimi meşrulaştırma çabasının ön planda olduğu literatürde meseleye dair tarihsel birikim göz ardı edilerek, Harf Devrimi âdeta birden bire inşa edilmiş muhteşem bir yapı olarak temsil edilmektedir.

Elinizdeki makale söz konusu resmi tarih anlatısını eleştirel bir perspektifle yeniden yorumlamak üzere kaleme alınmış olup, harflerin devrimci bir çıkışla değiştirilmesini sosyo-tarihsel bağlamına oturtarak anlaşılır hale getirmekle sınırlıdır. Bir başka ifadeyle bu çalışma olağanüstü bir dönüşüm eseri olarak Harf Devrimi binasının taşlarının nasıl? ne zaman? neden? kimler tarafından ne şekilde yerleştirildiğini anlama çabasıdır. Bu çerçevede makalede, yeni bir Harf Devrimi tarihi önerisinde bulunulmamakla birlikte, genelde betimleyici bir bakış açısını benimseyen geleneksel siyasal tarih yazınının alanını genişleten, devrim sürecini siyasetin toplumsal tarihi perspektifinden okuyarak çoğu zaman iktidarın üzerini örttüğü sosyo-politik güç ve tahakküm ilişkilerine de dikkat çekme imkanı veren bir yöntem benimsenmiştir. Böylelikle Harf Devrimi, medya, bürokrasi, iktidar, karizmatik siyasal otorite, kamuoyu yaratma stratejileri, tanıtım kampanyaları gibi sosyo-tarihsel oluşumlarla ilişkilendirilerek dönemin sosyo-politik koşulları ve iktidar ilişkileri bağlamında çözümlenmektedir.

Osmanlıdan Cumhuriyete Yazı Dili Tartışmaları

Modern Türkiye'nin inşası sürecinde gündeme gelen Harf Devrimi ve dilin millileştirilmesi çabaları, imparatorluk döneminde kültürel alanda maruz kalındığı düşünülen yabancı etkilerden arınma çabasının önemli göstergelerinden birisidir. Bu bağlamda "Türkiye'de dil uluslaşmanın bir sonucu değil, uluslaşmaya yol açan, onu yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştur". (Toprak, 2017: 79) Milli mücadele sonrasında yapılan saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi öncü devrimlerle

karşılaştırıldığında en radikal toplumsal devrim olan Harf Devrimi bu niteliği ile ters orantılı olarak oldukça kısa bir süre içerisinde gerçekleştirilmiştir. "Birdenbire" yapılan bu olağanüstü değişikliği sosyo-tarihsel bağlamına yerleştirerek anlamak mümkündür. Cumhuriyeti kuran kadroların son dönem Osmanlısında eğitim görmüş kişiler olduğunu hatırlamak bile konunun bir Osmanlı cumhuriyet sürekliliği perspektifiyle yorumlanması gerektiğini anlamayı kolaylaştıracaktır.

Türklerin İslamiyet'i benimsemeleri sürecinde X. yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanan Arap alfabesinin, XX. yüzyılın başlarında Latin alfabesiyle değiştirilmesinin nedenlerini ve söz konusu değişikliğin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümü anlamak için bu konudaki tartışmaların ve girişimlerin siyasal, toplumsal ve bürokratik arka planına kısaca göz atmak gerekiyor (Özkırımlı, 2001: 64). Arapça ve Farsçayla iç içe geçmiş ağdalı devlet dilinin tebaa tarafından anlaşılır hale getirilmesi ve okuryazarlığın kolaylaştırılması çerçevesinde gündeme gelen dili sadeleştirme ve harfleri değiştirme düşüncesi, XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme çabalarıyla bağlantılıdır. Modernleşme sürecinde,

> (…) yazı dilinde ilk değişiklik, Bab-ı Ali bürokrasinin resmi belgelerde kullandığı dili sadeleştirmesiyle başlar. III. Selim ve II. Mahmut zamanından itibaren "sade" bir dile duyulan ihtiyaç, Tanzimat'la birlikte ferman ve beyannamelerin tüm tebaaya bildirilmesi gerekliliği ile birleşince, söz konusu metinleri açık ve anlaşılır bir biçimde kaleme almak bürokraside aranan bir meziyet haline geldi. Yine aynı dönemde yönetsel anlamda merkezileşme eğilimi de, daha sade bir yazı dilini en azından artan bürokratik işlemler açısından zorunlu kılmıştır. Üstelik maliye, adliye, maarif gibi kurumlarda artan memur ihtiyacını eskiden olduğu gibi az sayıda yetişmiş "kâtip" ile karşılamak olanağı da yoktu. Bu nedenle Tanzimat bürokrasisi yazı dilini sadeleştirmeden önce geçerli yazı biçimini (kaligrafiyi) değiştirmiş divani, siyakat gibi zor okunup yazılabilen yazıları terk ederek bugün matbu diye adlandırılan göreli daha kolay okunabilen yazı biçimini kullanmaya başlamıştı (Sadoğlu, 2003: 67).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren matbaada Arap harflerinin kullanımının zorlukları çerçevesinde alfabe tartışmaları giderek yoğunlaşmış, Osmanlıcılık akımının yerini Türkçülüğe bırakmaya başladığı II. Meşrutiyet ile birlikte

dilde sadeleşmeyi savunan görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Türk Derneği, Genç Kalemler gibi edebiyat alanındaki oluşumlar etrafında Türkçenin sadeleştirilmesi ve yabancı etkilerden arındırılması yönünde çalışmalar yürütülmüştür. (Gazıoğlu, 2018: 284)

II. Meşrutiyet ile birlikte oluşan özgürlük ortamı basına da yansımış, dilde sadeleşmenin yanı sıra alfabe konusundaki tartışmalar hareketlenmiştir. İki boyutu olan bu arayışta bir yandan dilin millileşmesi diğer yandan yeni bir alfabenin benimsenmesi gerektiği tartışılmaktadır. Niyazi Berkes'e göre II. Meşrutiyet döneminde alfabe etrafındaki tartışmalar üç eğilim etrafında şekilleniyordu: "a) Arap yazısını Türk fonetiğine uyacak biçimde ıslah etme görüşü; b) böyle olanaksız işe girişileceğine doğrudan doğruya Latin harflerinin alınması görüşü; c) İslamlık öncesi Türk yazısı diye bilinen Orhun ya da Uygur yazısının alınması" (Berkes, 1978: 541). Yine aynı dönemde dilde sadeleşme ve Türkçeleşmeye, yani milli dile önem verilmesi taraftarları ile Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri dilin zenginliği olarak yorumlayanlar arasındaki ayrışma giderek belirgin hale gelmiştir. Türk milliyetçiliği anlayışı çerçevesinde "milli bir lisan" olarak Türkçenin, Arapça ve Farsçanın etkisinden sıyrılması gerektiği öne sürülmüştür[2]. Örneğin Yeni Lisan Hareketi'nin öncülerinden Ömer Seyfettin meseleyi Osmanlıcayı ıslah ederek dili Türkleştirmek olarak tanımlıyordu. (Sadoğlu, 2003: 147-148).

Islahat taraftarları ise Arap harflerini birbirine bitişik olarak değil de ayrı ayrı yazarak ve Arap harflerine sesli harfler ekleyerek okuma ve yazmadaki sorunların çözülebileceğini savunuyorlardı. Örneğin Doktor Milaslı İsmail Hakkı 1911 yılında bu yazı şekliyle gazete ve dergi bastırmayı denemiş, Harbiye Nazırlığı sırasında Enver Paşa da ordudaki yazışmalarda bu yazıyı kullandırmaya başlamışsa da girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Alfabe sorununa çare bulmaya çalışan resmi ve özel nitelikli kurumsal girişimlerin önde gelenleri, Maarif Nezaretince 1909 yılında kurulan "İmla Komisyonu", Recaizade Mahmut Ekrem'in 1911'de kurduğu "Islah-ı Huruf Cemiyeti" ve Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın başkanlığını yaptığı 1912 yılında kurulan "Islah-ı Huruf Encümeni" gibi oluşumlardı (Şimşir, 1992: 45).

II. Meşrutiyet yıllarında gündeme gelen söz konusu ıslahat çabalarının yanı sıra Hüseyin Cahit Yalçın, Dr. Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı Bey gibi isimlerin temsil ettiği batıcılar Latin alfabesinin alınmasını savunan yazılar yazdılar. M. Şakir Ülkütaşır'a göre Latin harflerine dayanan yeni bir alfabeyi savunmak o dönemde medeni cesaret işiydi. Bir taraftan Arap harflerinin sanki Allah tarafından gönderilmiş olduğu ve onunla okuma-yazmanın bir din

gereği bulunduğuna dair boş inanç; öte taraftan Latin harfleri kabul edilirse, eski (İslami) ilim ve kültürümüzün mahvolup eski ile olan bağlarımızın büsbütün kopacağı düşüncesi vardı (Ülkütaşır, 1973: 28).

Arap harflerinin bu şekilde kutsallaştırılması ve İslam birliğinin temeli olarak görülmesi Latin harflerine geçme fikrine getirilen önemli eleştirilerden biri olmuştur[3]. Örneğin, 1860'lardan beri ortak bir Arnavut alfabesi oluşturma yönünde çabalar sarf eden Arnavut aydınları, 1910'da tüm Arnavutları aynı alfabe altında toplamak amacıyla Latin esasından bir alfabenin yaygınlaştırılmasına onay alabilmek için fetva istediklerinde, cevaben "Latin hurufunun kabulu ve mekatibi islamiyede tedris-i asla mukarin-i cevazı şer'i âli olamayacağı" şeyhülislamlık tarafından kendilerine bildirilmiştir (Şimşir, 1992: 43). Osmanlıca yazı dilini milli kimliğin önemli bir unsuru olan Müslümanlığın ayrılmaz bir parçası olarak yorumlayan Ziya Gökalp şeyhülislamın olumsuz cevabına rağmen Arnavutların kabul ettikleri Latin alfabesinin açık bir şekilde İslam kültür çevresinden ayrılmak demek olduğunu ifade etmiştir (Gökalp, 1994: 69).

19. yüzyılın ortalarından beri süregelen alfabeyi ıslah etme veya değiştirme yönünde tartışmalar Milli Mücadelenin ardından ve Cumhuriyet'in ilanından sonra da devam etmiştir. Kazım Karabekir, 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde Latin harfleriyle ilgili görüşme isteğini kongrenin ilgi alanına girmediği için reddettikten sonra yaptığı konuşmada; yazı diliyle dini aidiyet arasındaki bağa dikkat çekerek Arap harflerini bırakma fikrinin müthiş bir felaket olduğunu, Latin alfabesine geçilmesi halinde Avrupa'nın İslam âlemine karşı "Türkler ecnebi yazısını kabul etmişler ve Hıristiyan olmuşlardır" diyeceğini belirtmiştir. (Karabekir, 1995)

1924 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken İzmir Mebusu Şükrü Saraçoğlu TBMM'de yaptığı bir konuşmada Arap harflerinin Türkçe yazmaya uygun olmadığını, yıllarca süren özverili çalışmalara rağmen halka okuma yazma öğretilemediğini ve bilgisizliğin nedeninin Arap yazısı olduğunu söylemiştir (Özerdim, 1978: 20). Mecliste büyük gürültülere sebep olan bu konuşma, sonradan basında ve kamuoyunda olumlu ve olumsuz yankılara neden olmuştur.

Latin harfleri meselesi Akşam gazetesinin 28 Mart 1926'da yaptığı "Latin harflerini kabul etmeli mi, etmemeli mi ?" anketiyle tekrar tartışmaya açılmıştır (Doğaner, 2009: 389). Sunuş yazısında Latin harflerini almanın genelde uygulamada olanaklı olmayan, o güne kadar yazılmış eserleri bir

seferde yok edecek fena ve tehlikeli bir girişim olduğu sonucu çıkarıldığı; anketle amaçlananın bu endişelerin ne kadar geçerli olduğunu tespit etmek olduğu belirtilmektedir. Ankete katılanlar arasında Hüseyin Suat, Dr. Abdullah Cevdet, Ali Ekrem, İbrahim Necmi, Necip Asım, Halid Ziya, Halil Nimetullah, Avram Galanti gibi kişiler bulunmaktaydı ve çoğunluğu değişikliğe taraf değildi. Sadoğlu'nun da (2003: 223) belirttiği gibi olumsuz görüş bildirenler arasında "Kemalist kültür devrimlerine baştan itibaren aktif olarak katılacak olan İbrahim Necmi (Dilmen) ve Halil Nimetullah (Öztürk) gibi isimlerin bulunması, bir alfabe değişikliğinin o dönem için karşılaşacağı güçlüğü anlatmaya yeterdi."

Fuad Köprülü, 1 Aralık 1926'da Milli Mecmua'da çıkan yazısında "garp medeniyetine temessül (özümlenme) harflerimizin tebdili (değiştirilmesi) ve Latin harflerinin kabulüyle tatbik olamaz"[4] diyerek Latin harflerinin alınmasına karşı görüş belirtiyordu. Latin harfleri konusunun 1926'da yoğun bir tartışma konusu olması aynı yıl Bakü'de toplanan Türkiye'yi Fuat Köprülü ve Hüseyinzade Ali Bey'in temsil ettiği Türkiyat Kongresi'nde SSCB sınırları içerisinde yer alan Türki halkların kullandıkları Arap alfabesi yerine Latin harflerinin kabul edilmesiyle de ilişkilidir (Doğaner, 2009: 389).

Takrir-i Sükûn Kanunu uygulamaları çerçevesinde rejime muhalif basının ileri gelen temsilcilerinin medya alanından soyutlanmalarıyla birlikte 1927 yılı sonlarıyla 1928 yılının ilk yarısında Latin harflerinin Türkçeye uygulanmasını destekleyen yazıların basında giderek daha fazla yer bulduğu görülmektedir. Hâkimiyet-i Milliye'de Falih Rıfkı Atay, Cumhuriyet'te Yunus Nadi ve İkdam'da Celal Nuri Latin harflerinin kabulü düşüncesini yaymaya çalışmışlar; bu işle uğraşanlar, önerilerini daha açık olarak ifade etmeye elverişli bir ortam bulmuşlardır[5]. Ahmet Cevat Emre'nin Vakit gazetesinde 1927 sonlarıyla 1928 başlarında süren yazıları ve İbrahim Necmi Dilmen'in Milliyet gazetesinde 1928 Mayısından Ağustos'una değin süren "Latin Harfleri ile Türk Alfabesi" başlıklı yazıları, yazı devriminin habercileri olarak yorumlanabilir.

Devlet seçkinleri ve aydınlar tarafından son dönem Osmanlısından beri tartışılan, kimilerinin yapılması gerektiğini düşündüğü, kimilerinin de yukarı da bahsettiğimiz gerekçelerle karşı çıktığı alfabe değişikliği ancak 1928 yılında gerçekleştirilebilmiştir. Uzun zaman açıkça telaffuz etmese de Mustafa Kemal'in mevcut alfabeyi Latin esasından bir alfabeyle değiştirmeyi düşündüğüne ve Türkçeyi Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarmak istediğine dair birkaç gösterge mevcuttur. Bu konuda Meral Alpay'ın (1976: 12) da belirttiği gibi;

> II. Meşrutiyet'ten birkaç yıl önce Mustafa Kemal'in Macar Türkoloğu Ivan Manolov'a "Batı medeniyetine girmemize engel olan yazıyı atarak Latin kökünden bir alfabe seçmeli" demesi; Enver Paşa'nın denemesini "iyi bir niyet fakat yarım iş, hem de zamansız..." diye nitelemesi; Halide Edip Adıvar'a 1922'de "Latin harflerinin kabul imkânından" söz etmesi ve 1923'te Hüseyin Cahit Yalçın'ın Harf Devrimi ile ilgili sorusuna "vaktin henüz erken olduğu" şeklinde karşılık vermesi bunlardan bazılarıdır.

Ayrıca Mazhar Müfit Kansu'nun anılarına göre Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nin bittiği gece, daha 23 Temmuz 1919'da Kansu'ya Latin harflerini alacağız diye not aldırmıştır. (Kansu, 1997: 131)

Yeni Harflerin Hazırlık Çalışmaları

20 Mayıs 1928'de çıkarılan kanunla uluslararası rakamların kabulü sırasında birçok hatip TBMM'de harflerin de değiştirilmesi yönünde konuşmalar yaptılar. Bunun üzerine gazete ve dergilerde Latin harflerinin kabulü meselesi bir kez daha tartışılmaya başlandı. Konuyla ilgili yazılanların çoğu Latin harflerinin kabulünden yana idi. Ama bu arada Arap harflerinin yeniden düzenlenerek kullanılmasını savunanlar da oldu (Ülkütaşır, 1973: 60-61). Haziran ayında Maarif Vekâleti bünyesinde bir "Dil Encümeni" kurularak alfabenin değiştirilmesi için fiilen çalışılmaya başlandı. Komisyon üyeleri arasında Ruşen Eşref Ünaydın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ahmet Rasim, Falih Rıfkı Atay gibi isimler vardı. Başlangıçta dokuz kişiden oluşan encümen üye sayısı sonradan on dört kişiye çıkarılmıştır. Atay'ın (1969: 404) deyişiyle komisyonda görülecek iş, yazıyı değiştirmek doğru mudur, değil midir tartışmasına nihayet verip, yeni alfabe harflerini seçmeye başlamaktı. "9 Temmuz 1928'de Dil Encümeni üyelerinin Latin harflerinin kabulünden yana oldukları haberleri gazetelerde yayımlandı[6]. Bu evrede Öğretmenler Derneği başkanı da encümenin fikrini benimsediğini, ancak yedi yıl sonra öğretimin Latin harfleriyle yapılabileceği görüşünü ileri sürüyordu. Kamuoyunda ise yeni harflere geçilmesi konusunda daha uzun bir süreye ihtiyaç olduğu ve yeni alfabenin eski Arap harfleriyle birlikte uygulanması gerektiği kanaati hâkimdi. Dil Encümeni çalışmalarını Ağustos ayının başında yayımladığı "Elifba Raporu" ile tamamladı. Raporda Türk dilindeki ünlülerin sayısı ve nitelikleri, Latin harflerinin ses değerleri, Avrupa'da kullanılan Latin kökenli alfabelerdeki harfler, Türkçeye özgü Latin harflerinin seçimi ve bunda uyulan ilkeler, Türk alfabesini oluşturan harflerin çeşitli dillerdeki karşılıkları, saptanan yeni Türk alfabesinin nitelikleri gibi bölümler bulunmaktaydı (Merdivenci, 1998: 56-

57). Yeni alfabenin vasıfları olarak; Türkçenin bünyesine uygun gelmesi, ses unsurları arasında karışıklığa yer vermemesi, tümüyle ulusal olması, okuma ve yazmada sade olması gibi özellikler sayılmıştır (Ülkütaşır, 1973: 61-62). Komisyonun hazırladığı alfabeyi İstanbul'da 1 Ağustos 1928'de, Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'e Falih Rıfkı Atay takdim etti.

Bu arada harf değişikliğinin ne kadar süre içerisinde gerçekleştirileceği konusunda yeni alfabeyi hazırlayan encümen üyeleri de dahil olmak üzere yöneticilerin ve değişikliğin doğrudan muhatabı olan eğitim ve basın camiasının net bir öngörüsü yoktur. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'i bu konuda diğerlerinden ayıran en önemli fark yeni harfleri bir an evvel resmi kurumlar ve eğitim alanı başta olmak üzere, basın yayın gibi yazıyla ilgili tüm alanlarda uygulamak istemesidir. Yeni harflere geçilmesi konusunda aşamalı bir zaman planlamasını politik kaygılarla reddeden Gazi, bu işin ya üç ay içinde yapılacağı ya da hiç yapılamayacağı kanaatindedir. Harf Devriminin uygulanmasını zamana yaymak, rasyonel ve uygulanabilir planlar yapmak Mustafa Kemal'e göre riskli bir iştir. Onun için önemli olan siyasi güç ilişkilerinin lehine olduğu ve muhaliflerinin dize getirildiği bir dönemde, normal koşullarda hayata geçirilmesi oldukça zor olacak bir değişikliği hızlıca ve bir an evvel yapmaktır. Yeni harflerin tatbiki konusunda Dil Encümeni temsilcisi Falih Rıfkı on beş veya beş yıllık aşamalı bir geçiş planı önermektedir. Buna göre ilk zamanlarda okullarda iki yazı da öğretilecek, eski ve yeni harflerle basılacak gazeteler de zamanla yeni yazıya daha fazla yer ayıracaklardı. Söz konusu aşamalı geçiş önerisini reddeden Mustafa Kemal bu konuda; "Farz edelim on beşinci yılında gazetelerde yarım sütun Arapça yazı kaldı. Ne olacak biliyor musunuz? Herkes o yarım sütunu okuyacak. Bir harb, bir buhran, bir şey çıktı mı, bizim yazı da Enver'inkine dönecek. Ya üç ayda yapabiliriz, ya hiçbir zaman"[7] demektedir (Atay, 1981: 64).

Uygulamadaki asıl güçlüğün ve direnişin çoğunluğu okuma yazma bilmeyen halktan değil bürokrasiden geleceğinin farkında olan Gazi, Harf Devrimini yaparken diğer devrimlerle karşılaştırıldığında alışılmadık bir yol izlemiştir. Her ne kadar Dil Encümeni'nin çalışmaları çerçevesinde kısa bir hazırlık aşaması geçirmişse de Harf Devriminin, özellikle cumhurbaşkanının her biri "olay" olan ve gazetelere yansıyan yurt gezilerinde "kamuoyu yaratılarak" meşrulaştırıldığını söylemek mümkündür. Konuyla ilgili kaynaklar incelendiğinde Harf Devriminin yapılışında Gazi'nin öncülüğünde ve rehberliğinde devletten millete, milletten de Millet Meclisine giden bir yol izlendiği görülmektedir. Fakat daha dikkatli bakıldığında işleyişin biraz daha karmaşık bir yapı arz ettiğini söylememiz mümkündür.

Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde kurulan Dil Encümeni yapılanmasıyla Ankara'da başlayan Harf Devrimi süreci, İstanbul'da TBMM'nin kapalı olduğu yaz döneminde, Mustafa Kemal tarafından yapılması zaruret teşkil eden bir değişim olarak 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda bir eğlencede sürpriz bir şekilde kamuoyuna duyurulmuştur (Özerdim, 1978: 39). Basın vasıtasıyla kamuoyunun henüz yasal bir dayanağı olmayan alfabe değişikliğinden haberdar edilmesinin hemen ardından Harf Devrimine, cumhurbaşkanının yazlık konutunda Dolmabahçe Dersleri ile başlanmıştır. Cumhurbaşkanının inisiyatifiyle Dolmabahçe'de önce 11 Ağustos 1928'de saray görevlilerine, daha sonra 25 Ağustos'ta vekillere ve partinin ileri gelenlerine yeni harflerle ilgili ders verilmiştir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, 29 Ağustos tarihinde dönemin üst düzey askeri ve mülki idarecileri, milletvekilleri ve parti yöneticilerinin yanı sıra "edipleri, gazetecileri, bilginleri, profesörleri ve öğretmenleri Dolmabahçe Sarayı'nda büyük bir toplantıya çağırarak, bir nevi aydınlar plebisiti yapmış" (Ünaydın, 1954: 30); bu vesileyle politik, kültürel ve medyatik alanların muteber temsilcilerine yeni alfabenin kabul edildiğine dair "Dolmabahçe kararları" onaylatılmıştır. Dolmabahçe Sarayında sağlanan konsensüsün ardından yeni harflerin merkezden taşraya uzanan bir kampanya dahilinde tanıtımına girişilmiştir.

Milli Seferberlik Olarak Yeni Harflerin Tanıtımı

Üç aşamada gerçekleşen Dolmabahçe Dersleri'nin en önemli toplantısı olan 29 Ağustos'tan önce Mustafa Kemal Marmara Bölgesi'nde iki gezi yapmıştır: 23 Ağustos'ta Tekirdağ ve 26-27 Ağustos'ta Mudanya ve Bursa gezileri. Bu gezilerin, Harf Devrimini yürürlüğe koyma stratejisi çerçevesinde Dolmabahçe dersleriyle özellikle de 29 Ağustos zirvesiyle, tamamlayıcı bir ilişkisellik içerisinde düşünülmesi gerekiyor. Mustafa Kemal düzenlediği gezilerde halkı Harf Devriminden haberdar ederek olası tepkileri ölçmekte, basın aracılığıyla kamuoyuna yansıyan açıklamalarıyla devrime popüler bir meşruiyet kazandırmakta, halka Harf Devrimi yolunda bizzat rehberlik etmekte, ortak bir amaç için onları seferber etmekte ve ulusun/halkın desteğini arkasına alarak bürokrasiye ve olası muhalif çevrelere harf değişikliği konusunda ne denli kararlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ziyaret edilen yerlerde idari ve mülki erkânın yeni harflerden bizzat cumhurbaşkanı tarafından sınava tabi tutulması "sembolik şiddet" vasıtasıyla hem bürokrasiyi zorlayıcı bir işlevi yerine getirmekte hem de Harf Devrimi için bakanların ve milletvekillerinin Gazi'yi örnek alarak izlemeleri gereken yolu göstermektedir. Böylece Başöğretmen'in önderliğinde bakanların ve milletvekillerinin kendi seçim bölgelerinde harf öğretmeye girişmeleri tüm ülkede âdeta yeni bir seferberlik havası yaratmıştır. Yalnız bu çerçevede harekete geçirilenlerin popüler halk katmanları değil daha

ziyade devlet memurları olduğunu belirtmek gerekiyor. Okuryazarlık oranının yaklaşık %10 civarında olduğu zamanın Türkiye'sinde harf değişikliğine öncelikle Osmanlıca okuma-yazma bilenlerin ikna edilmesi, kültürel sermaye sahiplerinin kendi rızalarıyla sermaye birikimlerinin en önemli parçası olan dillerini birdenbire kaybetmeye, bir tür dilsel mülksüzleşmeye razı olmaları gerekiyordu[8]. Gazi'nin önderliğinde başlatılan yeni harflerin tanıtım kampanyasının odağında yer alan memurlar her an tabi olabilecekleri bir sınavın heyecanı ve belki de korkusuyla yeni harfleri öğrenmeye giriştiler.

> (...) cumhurbaşkanının hangi gün nereye uğrayacağı, hangi valiyi, hangi görevliyi nerede yakalayıp sınavdan geçirileceği kestirilemiyordu. Ansızın, her an, her yerde görülebilirdi. Başta valiler, görevliler olmak üzere, hemen herkes, sıkı sıkıya yeni alfabeyi öğrenmeye koyulmuştu. Henüz yasal bir zorunluluk yoktu. Ama Atatürk, herkesin yeni yazıyı öğrenmesini istiyordu (Şimşir, 1992: 189).

Bu bağlamda, Mustafa Kemal yurt gezilerinde yeni harfleri tanıtan, öğreten ve memurları denetleyen bir lider olarak başöğretmen ve başmüfettiş rollerini kendi benliğinde bir araya getirebiliyordu.

İlk yurt gezisi olan Tekirdağ'dan oldukça neşeli ayrılan Mustafa Kemal dönüş yolunda gazetecilere yaptığı açıklamada, vatandaşların (genelde mülki idareciler, memurlar ve partililer) yeni harfleri hemen öğrendiklerini söylemektedir. Harf Devriminin milletin bilinçli ve gönüllü katılımıyla uygulandığını belirten Mustafa Kemal;

> (...) henüz ortada salahiyetdar makamatın tasdikinden geçmiş bir rehber (kitap) olmadan ve henüz mektep muallimleri delalet faaliyetine geçmeden yüce Türk Milletinin hayırlı olduğuna kanaat getirdiği bu yazı meselesinde bu kadar yüksek şuur ve intikal ve bilhassa istical göstermekte olduğunu görmek, benim için cidden büyük saadettir (Ülkütaşır, 1973: 93-94).

Gazi, Harf Devrimi münasebetiyle bir kez daha milletinin hislerine tercüman olmaktadır. Ne var ki burada millet daha ziyade kendisini büyük ölçüde milletle özdeşleştiren liderin idealize ettiği bir topluluktur (Parla, 1991: 49).

Cumhurbaşkanı, 27 Ağustos'ta Bursa'ya yaptığı ikinci gezi sırasında Harf Devrimini eleştiren, camilerde yüzyıllardan beri duvarları süsleyen, hat

sanatıyla yazılmış levhaların Arapça mı, Türkçe mi yazılacağını soran bir telgrafa cevap olarak yaptığı ve ertesi günkü gazetelerde yayımlanan açıklamasında sert bir üslupla ulusun isteğiyle yapılan işlere kimsenin karşı koyamayacağını bildiriyordu (Özerdim, 1978: 28). 28 Ağustos'ta Hâkimiyeti Milliye, Cumhuriyet ve Milliyet gibi gazetelerde yayımlanan söz konusu demecinde Mustafa Kemal tehditkâr bir tarzda bu telgrafı çekenlerin milletin isteklerine kulak tıkayan ahmaklar olduğunu belirtiyordu. Ona göre Harf Devrimini isteyen ve yapan irade kendisi değil millettir. Biz dediği (kendisinin de dahil olduğu) yöneticiler ise milletin maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan memurlardır. Bir memurun veya cumhurbaşkanının eskiden, Osmanlı rejiminde olduğu gibi milleti hiçe sayarak boyun eğdirmesi mümkün müdür? Türk milletinin artık bilinçli bir şekilde doğruyu bulduğunu söyleyen Gazi'ye göre millet yeni Türk alfabesini almaya karar vermiştir. Buna karşı çıkarılacak engeller Türkün güçlü ayakları altında ezilecektir (Şimşir, 1992: 187-188, Ülkütaşır, 1973: 95-96). Bu demeçte söz konusu olan kendisini milletle özdeşleştiren onun isteklerine memur olmaktan başka bir şey yapmayan şef söylemi Mustafa Kemal'in 1919'dan beri askeri ve siyasi mücadelelerde sıklıkla benimsediği bir tutumdur[9]. Milli mücadele kahramanı, ulusu esaretten kurtaran başkomutan ve yeni bir düzen kuran karizmatik bir lider lider olarak Gazi'nin, bu kez Başöğretmen olarak giriştiği yazı ve dilin millileştirilmesi mücadelesi adeta Kurtuluş Savaşı'nı çağrıştırmaktadır. Gazi, yeni harfleri tanıtmak üzere geniş çaplı bir yurt gezisine çıktığında, dönemin Meclis Başkanı Kazım Özalp 14 Eylül 1928'de Milliyet gazetesine verdiği demeçte kültür değiştirme anlamına gelen yazı devriminin devrimlerin en büyüğü olduğunu ve bunun tıpkı Kurtuluş Savaşı gibi bütün imkanların seferber edilmesi gereken bir savaş olduğunu vurgulamaktadır (Şimşir, 1992: 201-202).

Gazi'nin harf seferberliği çerçevesinde çıktığı gezilerin çoğu, Milli Mücadele döneminin hafızlarda yer etmiş sembolik mekânları, onun önemli askeri ve siyasi faaliyetlerine ve başarılarına ev sahipliği yapmış "hafıza mekanlarıdır"[10]. Ziyaret edilen yerler Çanakkale, Samsun ve Sivas gibi, onun efsanevi bir "kurtarıcı ve kurucu" olarak tanındığı yani popülaritesinin olabildiğince yüksek olduğu kentlerdir. Ayrıca Harf Devrimi gezilerinde ziyaret edilen sekiz il merkezinden altısı Mustafa Kemal'in daha önce gerçekleştirdiği yurt gezilerinde gittiği kentlerdir. Örneğin, 1924 senesinde çıktığı, elli bir gün süren büyük gezide Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi ziyaret etmiştir. Bursa ili ise hem 1923 hem de 1924'te ziyaret edilmiştir. Harf Devrimi gezilerinde bunların dışında Çanakkale ve Sinop illeriyle küçük yerleşim yerleri olan Tekirdağ, Maydos, Gelibolu, Turhal ve Şarkışla ziyaret edilmiştir.

Yeni harfleri tanıtma kampanyasında bir yandan, Çanakkale Savaşları'na mekan olan Çanakkale, Maydos ve Gelibolu'nun diğer yandan Samsun, Amasya, Sivas gibi milli mücadelenin hafıza mekanlarının bu gezilerde yeniden ziyaret edilmesi, milli mücadelenin bir tür temsili yeniden canlandırılması gibi görünmektedir. Yeni harflerin tanıtımında izlenen yol haritası, ziyaret edilen yerlerin tesadüfen değil, devrimin başarısını garantilemek açısından rasyonel bir tutumla seçildiğini düşündürtmektedir. Gezilere ait gazete haberlerinde özellikle Samsun ve Sivas'ta Gazi'nin görkemli törenlerle karşılandığı belirtilmektedir. Gezilerin yapılış tarzına bakıldığında her gidilen yerde sürekli tekrarlanan bir törensel düzeneğin takip edildiğini söylemek mümkündür. Yerleşen ritüel çerçevesinde Başöğretmen Gazi Mustafa Kemal valiliği, belediyeyi ve kimi zaman bir eğitim kurumunda yerel idarecileri, öğretmenleri ve memurları yeni harflerden sınava tabi tutmakta, halktan kişilere tahta başında yeni harflerle ders vermektedir.

Mustafa Kemal'in bu süreçte oynadığı merkezi rol alfabenin halk nezdinde adlandırılmasına da yansımaktadır. Yeni alfabenin halk arasında Gazi Alfabesi olarak adlandırılması, onun bu değişimi ne denli sahiplendiğinin ve yeni harflerle özdeşleştirilen imajının popüler algıya yerleştiğinin bir göstergesidir. Alfabeyi öğretmek maksadıyla basılan büyük boy afişlerin baş kısmında da Gazi'nin fotoğrafı yer almaktadır.

Tekrar başa dönersek, Dolmabahçe toplantılarıyla veya sarayda Harf Devrimiyle Mustafa Kemal yapmak istediği değişikliği tartışmaya açmak istemiyor ve yeni harflerle ilgili dersleri kendi konutunda başlatarak bu konuda devlet, parti, hükümet ileri gelenleri ve aydınlar nezdinde fiili bir durum, bir tür emrivaki veya oldu-bitti yaratıyor. Sonuç olarak Dolmabahçe Sarayı'na davet edilenler yeni harfler konusunda aldıkları dersle devrime "ikna" ediliyorlar. Aslında uzun uzadıya tartışılması beklenen böylesi ciddi bir dönüşüm sarayda tüm olası ve olabilecek tartışmalara ve eleştirilere son nokta koyularak başlatılıyor. Bu bağlamda Dolmabahçe'de 29 Ağustos'ta yapılan son toplantının kapanışında İsmet Paşa'nın konuşması oldukça açıklayıcıdır. Başvekil'e göre kabul edilen alfabe Türk'tür (Latin veya Fransız değildir), kat-i ve kesindir, tartışılamaz, -çünkü- bilimsel bir heyet tarafından hazırlanmıştır[11]. Dahası; yeni alfabe ebedidir, yani geri dönüşü olmayan bir yola girilmiştir. Toplantının sonunda Mustafa Kemal tarafından tahtaya yazdırılan bu esaslar katılımcılara yine onun tarafından sorulan "mutabık mısınız?" sorusuna verilen olumlu cevapla onaylatılmıştır (Ülkütaşır, 1973: 76-77). Böylelikle milli yazı dilinin ne olması gerektiği gibi "kamusal iyi"nin tanımlanmasında kültürel sermayeleri türdeş olmayan failler "basın mensupları, politikacılar,

eğitimciler, sanat ve edebiyat insanları" bir araya gelerek daha önce alınmış bir kararı tartışmazlar ama onaylarlar.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Harf Devrimi kampanyası gezilerini Dolmabahçe toplantılarıyla birlikte bir bütün olarak düşünmemiz gerekiyor. Saraydaki son toplantıda aydınlar, gazeteciler ve devlet adamlarının Harf Devrimine ikna edilmelerinin ardından başta cumhurbaşkanı Mustafa Kemal olmak üzere dönemin yöneticileri yurt genelinde alfabeyi tanıtma gezileri düzenlediler. Gezilere dair basında yer alan olumlu haberler ve Gazi'nin konuyla ilgili yaptığı açıklamalarla yeni harfler için kamuoyu desteği ve harf değişikliği konusunda pek gönüllü olmayan yönetici ve memurların bu değişikliği tasvip etmeleri sağlanıyordu. Harf Devrimi konusunda yönetici elitlerin tamamının yeni harflerle ilgili Mustafa Kemal ve ekibiyle hemfikir olmadığını söylemek mümkündür. Örneğin dönemin başbakanı İsmet Paşa 1967 de Milliyet gazetesinde yayınlanan anılarında Harf Devrimine de değinmiş ve "ben bu işin başında çok tereddüd göstermiş ve mukavemet etmiştim" demektedir. Aynı söyleşide Atatürk'ün Sinop gezisi (15 Eylül 1928) sırasında kendisine "devlet erkânı arasında bazı direnmeler var. Ben daha ancak iki ay sabrederim. Sonunda bu iş az zamanda mutlak olacaktır" dediğini de aktarmaktadır (Ülkütaşır, 1973: 77).

Yeni harfleri tanıtım kampanyası çerçevesinde 13 Eylül 1928'de seçim bölgesi Malatya'da verdiği Harf Devrimi konulu söylevinde İsmet Paşa, halkın yeni harfleri onaylayarak benimsemesini ve değişikliğe rıza göstermesini talep etmektedir: "Cehalete karşı mücadele ve Türk milletini okuyup yazma bilmemek seviyesinden çıkarıp yükseltmek kararı bugün artık emrivaki olan bir programdır. Bu program hükümetin programının başında, CHF'nin başında, bu memleketin münevverlerinin ve vatanperverlerinin ideallerinin başındadır" (İnönü, 1987: 223). Yaklaşık üç ay süren bu ulusal kampanyanın ardından başta hükümet olmak üzere, partiye, bürokrasiye ve aydınlara onaylatılan harf değişikliği projesi tek parti iktidarında meclise bir kanun teklifi olarak getirilmiştir.

31 Ekim 1928'de toplanan CHP grubunda 1 Kasım'da TBMM'de Yeni Türk Harflerinin görüşülmesine karar verildi. 1 Kasım 1928 de Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal TBMM açılışı münasebetiyle Türkiye'nin gelişmesinden bahisle yaptığı konuşmasının sonlarına doğru yeni harflerin önemine dair düşüncelerini açıklamıştır. Harf Devriminin başlıca mimarı Mustafa Kemal, Türkiye'nin gelişmesinin yapı taşının okuryazarlık olduğunu vurgulayarak Türk milletine kendi diline uygun ve okuma yazmasını kolaylaştıracak bir

vasıta olarak Latin esasından alınan Türk alfabesinin verilmesi gerektiğini belirtir. Gazi'ye göre; "T.B.M.M.'nin kararı ile Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacak, yeni alfabeyle büyük bir milletin dili olarak Türkçe uygar milletler topluluğu olan millet ailesine katılacak ve böylelikle Türk milleti bu yeni vasıtayla yeni bir nur âlemine girecektir". (T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1928: 2).

Cumhurbaşkanının konuşmasının ardından meclise yeni harfler kanunu konusunda verilen teklif görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmelerde söz alan İsmet Paşa kanun teklifinin derhal görüşülmesi gerektiğini belirtir. Bunun üzerine okunan, üç milletvekilinin verdiği kanun teklifinde harf değişikliğinin hızlıca kanunlaşması gerektiği vurgulanmaktadır:

> Reisi Cumhur Hazretlerinin nutuklarında işaret buyrulan Türk Harfleri milletimizin çok zamandan beri beklediği ve aylardan beri tecrübeleriyle alıştığı ve benimsediği esaslı mevzuu Büyük Millet Meclisinin nazarında somutlaşmıştır. Türk Harflerinin memlekette kanuni mahiyet ve katiyette tatbikine başlanması, ertelenmesi mümkün olmayan ivedi bir ihtiyaç halindedir. Millet bu Kanunun bir an evvel yayımlanmasını bekliyor. Büyük Millet Meclisinde bu ihtiyaç göz önüne alınarak, hemen bugün Türk Harflerinin kabul ve tatbikiyle ilgili kanun teklifinin Hükümetçe derhal hazırlamasını ve Yüce Meclisin gündemine alınmasını ve ivedilikle müzakere edilmesini teklif ederim" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 6).

Görüldüğü gibi kanun teklifinde konunun mecliste müzakere edilmesine dair herhangi bir ibare yoktur. Çünkü cumhurbaşkanının nutkunda da belirtildiği gibi millet yeni harfleri tecrübe edip kabul etmiştir. Bu nedenle milletin ihtiyacı olan bu kanunun gecikmeksizin hemen çıkartılması gerekmektedir. Teklifin ardından konuyla ilgili henüz encümen oluşturulmadığından TBMM reisinin teklifiyle ivedilikle geçici bir encümen teşkil edilmiştir. Meclis oturumuna verilen aranın ardından encümenin verilen kanun teklifine dair görüşleri meclise sunulmuştur: Şimdiye kadar Türkçeyi yazmak için kullanılan Arap harfleri yerine Latin esasından alınan yeni Türk Harflerinin ikamesine ve bu harflerin resmi ve umûmi bütün muamelât, eğitim ve basın yayında tatbikini teklif eden kanun önerisi, teklifte yer alan deliller ve gerekçeler göz önüne alınarak encümen tarafından tamamıyla geçerli ve uygun görülmüş ve oybirliğiyle meclise sunulmasına karar verilmiştir.

Genel kurulda söz alan başbakan İsmet Paşa yaptığı konuşmada meclise şöyle seslenir:

> (…) Bu Kanun layihası ile Türk Milletinin fikri hayatına yeni bir devir açıyorsunuz. Bir sözü tekrar ederek maruzatıma nihayet vermek isterim. O da tedbirin hayırlı ve faydalı olduğuna cidden ve samimen inanışımızdır. Büyük işlerde samimi inanmak, o işin muvaffakiyetle neticelenmesi için muhtaç olunan başlıca kuvvettir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1928: 8).

Oturumda oylamaya geçmeden önce söz alan iki milletvekili Refik Bey (Konya) ve Mehmet Emin Bey (Şarkikarahisar) kanun teklifiyle ilgili Cumhurbaşkanının Harf Devrimindeki rolünü övgüyle öne çıkartan olumlu beyanatlar vermişlerdir.

Görüldüğü gibi ne genel kurulda ne de encümende konuyla ilgili bir tartışma söz konusu değildir. Öte yandan İsmet Paşa'nın da altını çizdiği gibi yeni harfler meselesi iktidar için tedbirli ve inançlı olmayı gerektirmektedir.

1 Kasım 1928'de yapılan oylamayla kabul edilen 1353 sayılı kanun 3 Kasım günü Resmi Gazete'de yayımlandı. On bir maddeden oluşan Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun'a göre; 1 Ocak 1929'a kadar bütün devlet dairelerinde ve özel kurumlarda Türk harfleriyle yazılı yazılar kabul edilecek, eski yazı ile dilekçeler 1 Haziran 1929'a kadar kabul görecektir. Bütün mekteplerin Türkçe yapılan tedrisatında Türk harfleri kullanılacak ve eski harflerle basılı kitaplarla eğitim yapılması yasaklanacaktır. Gazete, dergi, reklam ve benzeri basmalar 1 Aralık 1928'den başlayarak yeni harflerle çıkarılacaktır. 1 Ocak 1929'dan itibaren bütün kitaplar yeni harflerle basılacaktır. Eski harfler steno biçiminde 1 Haziran 1929'a kadar kullanılabilecektir. Devletin bütün daire ve müesseselerinde kullanılan kitap, kanun, talimatname, defter, cetvel, kayıt ve sicil gibi matbuaların 1 Haziran 1930'a kadar kullanılması caizdir.

Harf Devrimi 1 Kasım'da yasalaşana dek kısmen gerçekleşmişti. Bundan sonraki mesele alfabe seferberliğinde "ikna edilmiş" bürokratik, ekonomik, medyatik, ve kültür üretimi alanlarının aktörlerinin yeni harfleri uygulamaya koymalarının sıkı bir kontrole tabi tutulması, özellikle de eğitim kanalıyla yeni alfabenin cumhuriyetin değerleriyle birlikte genç kuşaklara aktarılmasıydı[12]. Alfabenin uygulamaya geçirilmesi süreci bu yazıda ele alınmamaktadır çünkü yeni harflerin gündelik hayata etkilerinin yanı sıra, hem örgün eğitim sisteminde

hem de Millet Mektepleri'nde öğretilmesi süreci bir başka makalenin konusu olacak derecede kapsamlıdır.

Sonuç

Cumhuriyetin kurucularına göre Osmanlı idarecileri toplumun eğitimsiz kalmasına bilerek göz yummuşlar, böylece başında bulundukları baskıcı (istibdat) rejimin sürekliliğini sağlayabilmişlerdir. Harf Devriminin uygulamaya konulması sırasında yöneticilerin ısrarla vurguladıkları pozitif beklenti yeni harflerin okur-yazarlığı neredeyse mucizevi bir biçimde kolaylaştıracağıdır. Nitekim Szurek'in (2009: 413) tespitine göre; "1928'den 1935'e, iki buçuk milyon yetişkin Millet Mektepleri'ne gitmiştir. Bu, Türkiye'nin entelektüel, toplumsal, iktisadi ve özellikle siyasi gelişiminin önemli aşamalarından biridir: 1927'de aşağı yukarı %10 olan okuma yazma oranı, sekiz yıl içinde bunun iki misline ulaşır". Bilgili, medeni, uygarlaşmış bir yurttaşlar cemaati yaratmayı düşünen dönemin yöneticileri için yeni harflerin geleceğin yurttaşları genç kuşaklara ve yetişkinlere öğretilmesi, amaçladıkları çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın en önemli araçlarından birisidir. Bu bağlamda halkın cehaletten kurtarılmasının yönetenler yönetilenler arasındaki ilişkilerde yapısal bir dönüşüm yaratacağı beklentisinin yanı sıra, nüfusun önemli bir bölümünün yaşadığı kırsal kesimi eğitim vasıtasıyla çağdaşlaştırmak, cumhuriyetçi sosyo-politik düzene dahil etmek, halka millet olma bilincini aşılamak, yetişkinleri devrime kazanmak, tek parti ideolojisini ve cumhuriyetin değerlerini benimsetmek mümkün olabilecektir. Yine de devrimin asıl hedefi cumhuriyetin değerlerinin taşıyıcısı olması beklenen okullu genç kuşaklardır[13].

Harf Devrimini takip eden süreçte dil, hem biçimi (yazı dili, alfabe) hem de içeriği (dili millîleştirme çabaları) itibarıyla milli kimlik inşası sürecinde toplumu dönüştürme yolunda kullanılan en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Bu bağlamda "dil, hem millet kurgusunda, ortak kimliğin ve 'biz'lik bilincinin temel bir göstergesi ve ispatı sayılmış, hem de bu kurgunun siyasi pratiğe döküldüğü durumlarda, ulus-devlete mensup nüfusu dönüştürmek yolunda asli bir araç olarak kabul edilmiştir." (Balçık, 2002: 777).

Alfabe değişikliği ve dilde yapılan Türkçeleştirme çalışmaları hem Osmanlı devrinde görülen halk dili, saray dili ayrımını ortadan kaldırmış, hem de dilde dünyevileşme olarak yorumlanabilecek, dil ile din arasında alfabe dolayımıyla var olduğuna inanılan uhrevi bağı yok etmiş, dili dinden özgürleştirmiştir. Harfleriyle ve kullanımıyla geçmişin Osmanlı kültürel mirasını yansıtan Osmanlıca, baştan aşağı değiştirilerek yeniden şekillendirilmiş, milli kimlik

inşası sürecinde yeni devletin, yeni insanının öğrenmek zorunda olduğu yeni bir dil haline getirilmiştir.

DİPNOTLAR

1 Dr. M. Hayrullah (1933), Gazi inkilâbının psikolocisi, adlı eserinde devrimler konusunda; "olanişlerin kronolojik sıraları gösteriyor ki 10 senedir bütün dünyayı da, biz Türkleri de veleh (şaşkınlık) ve hayret içinde bırakan birbirinden büyük inkilâplar mukadderatın sürüklediği, taliin yardım ettiği tarihî muvaffakatiyetler değil, insanlıktan üstün bir dehanın geniş bir ihata, (kavrama) derin bir vukuf, cihan şumûl bir ilimle senelerce inceden inceye eliyerek, sıkıdan sıkıya dokuyarak, en akla gelmez noktalarına kadar noktalarına kadar evelinden tasarlayıp hazırladığı bir programın ilmî metodlarla sırası geldikçe tatbik edilmiş birer tekamül safhasıdır," demektedir. (s. 28-29).

2 "Eskiden yazı dili ile konuşma dili ayrıydı. Yani eskilerin biri tabiî, diğeri sun'i olmak üzere iki dili vardı. Onlar o sun'i dille irticalî bir nutuk söyleyemezlerdi. Meşrutiyet türkçülüğünden sonra bütün zevk sahibi kalemler yazılarında yabancı kaideleri atınca o sun'i dil ortadan kalktı." (Sevük, 1949: 117-118).

3 Bu eleştirel, muhalif tutumun izlerini Cumhuriyet döneminde örgütlenen iki ana "yeni cemaatçi" İslami hareket; Nurculuk ve Süleymancılık içerisinde izlemek mümkündür: (Bulut, 2004: 910-911). Yazar, bu konuda "İslamcılar, II. Meşrutiyet döneminde açıkça dillendirdikleri "İslami bir siyasal rejim talepleri yerine, "imanı kurtarma" ve "Kuran alfabesinin unutulmasını engellemek" şeklindeki çalışmalarla yetinmek durumunda kaldılar. (…) "bu bağlamda örnek verilebilecek iki isim, Said Nursî ve Süleyman Hilmi Tunahan'dır" demektedir. Tunahan'ın Arapçayı kolay ve hızlı öğreten bir yöntem geliştirmesi ve Süleymancıların Arap harflerinin öğretilmesine verdikleri önem için Bkz. (Caymaz, 2002)

4 Köprülü, Eylül 1938'de Ülkü dergisinde Alfabe İnkılâbının onuncu yılı münasebetiyle yazdığı yazıda artık çoktan alfabe taraftarıdır: "Arap alfabesini bırakmakla, orta zaman şark kültüründen silkinip, muasır garp kültürü dairesine girmek iradesini göstermiş oluyorduk, (...) bu yeni Türk alfabesi sayesinde, o zamana kadar kendi hususi hüviyetlerini saklayan Arap ve Fars kelimeleri artık dilimizde tutunamayacaklardı" Bkz. (Köprülü, 1938: 1-2).

5 Siyasal güç dengelerinin iktidarın lehine değişmesiyle Harf Devriminin gerçekleştirilmesine uygun bir ortam oluşmuştur. Bu bağlamda 1928 öncesi birkaç önemli olayı hatırlamak açıklayıcı olabilir: Şubat-Mayıs 1925 Şeyh Sait İsyanı, Mart 1925 Takrir-i Sükun Kanunu ve muhalif İstanbul gazetelerinin kapatılması, Haziran 1925 TpCF'nın kapatılması, Haziran 1926 İzmir Suikastı (paşalar) Davası, Ekim 1927 Mustafa Kemal'in Nutuk'u okuması, Kasım 1927 Mustafa Kemal'in ikinci kez cumhurbaşkanı seçilmesi, Nisan 1928 anayasadan devletin dininin İslam olduğunu belirten maddenin kaldırılması.

6 Dil Encümeni'nde Darülfünun profesörlerinin bulunmaması diğer yandan ağırlıklı olarak politik kimliği de (milletvekili) olan ve rejimi destekleyen gazetecilerden oluşması Harf Devrimi konusunda iktidarın tercihlerini yansıtmaktadır. (Doğaner, 2009: 390).

7 Atay daha sonra Gazi'nin bu konuda haklı olduğunu teslim etmektedir, "eğer on beş yıl mühlet fikri yürüseydi eski yazı hemen hemen demokrasiye kadar sürecekti ve hiç şüphesiz Türkçe ezandan önce yeni yazı tarihe karışacaktı." (Atay, 1981: 65).

8 21 Ağustos 1928'de Darülfünun'da düzenlenen ve Beyazıt Meydanı'na ilk kez ses sistemi kurularak dışarıdaki dinleyicilere de dinletilen Harf Devrimi konulu konferansta konuşan Prof. Şekip Tunç yeni harfleri kabul etmenin kendileri için (aydınlar) bir fedakârlık olduğunu ve bu fedakârlığa seve seve katlanacaklarını belirtmektedir. Bkz. (Sürmeli, 2009: 282) "Kültürel sermaye ve dilsel mülksüzleşme" kavramları için bkz. (Bourdieu, 2001: 80, 91)

9 Yakup Kadri Atatürk'ün karizmatik liderlik vasıflarını hayretle şöyle tasfir ediyordu: "Bir adam, nasıl bir millet haline girer? Bir millet, kendini bir tek adamda nasıl bulur? Fertle kolektivite arasındaki bu eriyip mecz oluş hadisesi, ne gibi esrarlı cemiyet kanunlarının tesirleri altında vuku bulur?" (Karaosmanoğlu, 2003: 32).

10 Pierre Nora'ya göre hafıza mekanları zamanı durdurmak, unutmayı engellemek (hatırlatmak) ve nesnelerin durumunu tespit etmek için vardır. İşlevselliğinden çok simgeselliği ile de ön planda olan bu mekanlar ulusal tarihin anlarıdır ve bir araya getirildiğinde ülke hakkında bilinmesi gerekenlerin dökümünü oluştururlar. (Nora, 2006: 121)

11 CHP genel sekreterliği yeni Türk harflerinin halka ulaştırılmasıyla ilgili 6 Eylül 1928 tarihinde milletvekillerine hitaben bir yönerge hazırlamış ve tüm milletvekillerine seçim bölgelerinde halkı yeni harfler konusunda aydınlatma görevi verilmiştir. Milletvekillerinden harflerin öğrenilmesi ve öğretilmesi konusunda azami gayret göstermeleri istenen bu yönergede kabul edilen yeni harflerin "Latin esasından alınmasına rağmen tamamen "Türk alfabesi" olduğuna, bazılarının zühul eseri olarak söyledikleri gibi ne Latin, ne Alaman ne de Fransız harfleri olmayıp öz Türk malı" olduğuna dikkat çekmeleri istenmiştir. Bkz. (Anzerlioğlu, 2009: 397).

12 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, (2003: 181-182) 1933'de Cumhuriyet'in 10. Yılında yayımlanmak üzere kaleme aldığı fakat ölümünden sonra eşinin 13-22 Aralık 1976 da Milliyet gazetesinde tefrika ettiği "büyük inkılap ve küçük politika" başlıklı yazı dizisinde Harf Devrimine de birçok meseleye olduğu gibi eleştirel bir üslupla yaklaşmaktadır: "Yeni şeraite göre Türk dilinin henüz ne bir grameri, ne de bir lügatı vardır. (…) Bizi mazi an'anelerine bağlayan bağlar çözüldükçe bu asil dil gitgide yalnız konuşulan ve fakat, okunup yazılamayan birtakım soysuz lehçeler derekesine düşecektir. Yeni alfabenin ise halka ne dereceye kadar kabul ettirildiğini anlamak için postahaneye bir sansür koymanızı ve üstleri yeni harflerle donanmış zarfların içindeki mektupları görüp saymanızı tavsiye ederim. Yalnız kendi tecrübeme istinaden, size, şimdiden, kemali katiyetle söyleyebilirim ki, bazı resmi muhaberat da dahil olmak üzere memleket içinde teati elden yazılı kağıtların yüzde sekseni hala Arap harfleriyledir."

13 Tek parti döneminin önemli pedagoglarından olan Hilmi Malik, "İnkılâp Yolunda" başlıklı kitabında gençlere şöyle hitap etmektedir: "Türk inkılâbı Gazidir; Gazi inkılaptır. (…) İnkılâp bir disiplindir, kuvvetli bir terbiye sistemidir. Bu inkılâbın çizgileri içinde yoğrulan ona sadık kalacaktır, onun için ölecektir. İnkılâp bizim içtimai, iktisadi ve bilgi dinimizdir. Her şey onun etrafında dönüyor ve dönecektir. Onu anlayan gençlik mürşitler sırasına geçecektir. Onu anlayacak ve hayatlarında layıkıyla tatbik edeceklerin sayısı milyonu bulunca Türk milleti bütün karanlıklardan kurtulacaktır" (Malik, 1933: 50).

KAYNAKÇA

Alpay, M. (1976). Harf Devriminin Kütüphanelerde Yansıması. İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Anzerlioğlu, Y. (2009). "Harf inkilâbının uygulanışı", 80. Yılında Türk harf inkılâbı sempozyumu. Yeditepe Üniversitesi: 396-405.

Atay, F. R. (1969). Çankaya. Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar. İstanbul: Doğan Kardeş.

Atay, F. R. (1981). Mustafa Kemal'in mütareke defteri. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Balçık, M. B. (2002). "Milliyetçilik ve Dil Politikaları", Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Milliyetçilik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Berkes, N. (1978). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.

Bourdieu, P. (2001). Language et pouvoir symbolique. Paris: Fayard .

Bulut, Y. (2004). "İslamcılık, tercüme faaliyetleri ve yerlilik", Modern Türkiye'de siyasal düşünce. İslamcılık, İstanbul: İletişim yayınları.

Caymaz, B. (2002), Les mouvements islamiques turcs a Paris. Paris: L'Harmattan.

Doğaner Y. (2009). "Yeni Türk harflerinin Türk basınındaki yankıları", 80. Yılında Türk harf inkılâbı sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, 387-395.

Gazıoğlu, D. C. (2018). "Türk Derneği'nin Yeni Lisan Hareketine Katkıları İhmal mi Edildi?", International Journal of Humanities and Education, Cilt/Volume:4 Sayı/Issue:8.

Gökalp, Z. (1994). Türkçülüğün Esasları. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Hayrullah, M. (1933). Gazi inkilâbının psikolocisi. Devlet matbaası.

İnönü, İ. (1987). Hatıralar. İstanbul: Bilgi Yayınları.

Kansu, M. M. (1997). Erzurumdan Ölümüne kadar Atatürk'le Beraber. Ankara: TTK Yayınları, C I.

Karabekir, K. (1995). "Latin Harfini Kabul Edemeyiz" 3 Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresinde yapılmış konuşma, Yorulmaz, Hüseyin (Der.), Tanzimat'tan Cumhuriyete Alfabe Tartışmaları. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 90-93.

Karaosmanoğlu, Y. K. (2003), Atatürk. İstanbul: İletişim.

Köprülü, F. (1938). "Alfabe İnkılabı", Ülkü Halkevleri Dergisi, 67 (2): 1-2.

Malik, H. (1933). İnkilâp yolunda. Ankara: Kitap yazanlar kooperatifi.

Merdivenci, A. (1998). Türk Yazı Devrimi 70 Yaşında. İstanbul: 56-57.

Nora, P. (2006). Hafıza Mekanları. Ankara: Dost Yayınevi.

Özerdim S. N. (1978). Yazı devriminin öyküsü. Ankara: TDK yayınları.

Özkırımlı, A. (2001). Türk dili. Dil ve anlatım. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Parla, T. (1991). Türkiye'de siyasal kültürün resmi kaynakları. Atatürk'ün Nutuk'u. İstanbul: İletişim.

Sadoğlu, H. (2003). Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Sevük, İ. H. (1949), Dil davası. İstanbul: İnkilâp Kitabevi.

Sürmeli, S. (2009) "Türk basınında harf inkılâbı", 80. Yılında Türk harf inkılâbı sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, 279-286.

Şimşir, B. N. (1992) Türk Yazı Devrimi. Ankara: TTK Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1. 11. 1928). devre:3, içtima senesi: II, Cilt: 5, s. 2.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1. 11. 1928). devre:3, içtima senesi: II, Cilt: 5, s. 6.

TBMM Zabıt Ceridesi. (1. 11. 1928). devre:3, içtima senesi: II, Cilt: 5, s. 8.

Toprak, Z. (2017). "Gazi Mustafa kemal ve Kültür Devrimi'nin Başlangıcı: Harf Devrimi 1928", Bülent Çukurova & Fevzi Çakmak (Der.), Cumhuriyet'in Kazanımları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 75-86.

Ülkütaşır, M. Ş. (1973). Atatürk ve Harf Devrimi. Ankara, TDK.

Ünaydın, R. E. (1954). Atatürk tarih ve dil kurumları. Hatıralar. Ankara: TTK basımevi.

Szurek, E. (2009). "Yazımsal normun yeniden tanımlanmasının siyasi tazammunları", 80. Yılında Türk harf inkılâbı sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, 413-416.